

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

www.ketab.ir

سرشناسه: صدر، محمدباقر، ۱۹۳۱-۱۹۷۹ م، Sadr, Mohammad Baqir
 عنوان و نام پدیدآور: الفتاوی الواضحة وفقاً لمذهب اهل البيت (علیهم السلام)، برگزیده، فارسی
 اعتقاد ما/سید محمدباقر صدر؛ مترجم: محمدحسین ملک‌زاده؛ ویراستار: فاطمه هادی،
 صفورا امین جواهری.
 مشخصات نشر: قم، دارالصدر ۱۳۹۷. مشخصات ظاهری: ۱۱۱ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۸۶۰-۶۸-۲
 فهرست نویسی: فیپا
 کتابنامه. فتاویهای شیعه قرن ۱۴. Fatwas, Shiites -- 20th century
 شیعه. اصول دین. Shi'ah -- *Pillars of Islam
 فقه جعفری -- قرن ۱۴. Islamic law, Ja'fari -- 20th century
 ملک‌زاده، محمدحسین، ۱۳۵۸ مترجم پژوهشگاه تخصصی شهید صدر
 رده‌بندی کتبی: ۲۰۴۲۱۸ ۱۳۹۷ ف ۳۴ ص ۱۸۳/۹ BP
 رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۲۰۸۴۳۰

پژوهشگاه تخصصی شهید صدر

اعتقاد ما

استاد شهید آیت‌الله سید محمدباقر صدر

مترجم: محمدحسین ملک‌زاده

ویراستار: فاطمه هادی، صفورا امین جواهری

ناشر: انتشارات دارالصدر

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۸۶۰-۶۸-۲

قیمت: ۱۵۵۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ

اعتقاد ما

استاد شهید آیت الله سید محمد باقر صدر

مترجم: محمد حسین ملک زاده

فهرست

مقدمه پژوهشگاه | ۷

مقدمه نویسنده | ۱۵

پیام‌ده؛ خداوند متعال

ایمان به خداوند متعال | ۲۱

استدلال علمی برای اثبات وجود خداوند متعال | ۳۱

توضیح مراحل استدلال به روش دلیل استقرایی | ۳۳

ارزیابی روش دلیل استقرایی | ۳۵

چگونگی به‌کارگیری روش دلیل استقرایی برای اثبات آفریدگار | ۴۱

دلیل فلسفی بر اثبات وجود خداوند متعال | ۵۳

نمونه‌ای از دلیل فلسفی برای اثبات وجود آفریدگار | ۵۵

موضع ماتریالیسم در برابر دلیل فلسفی | ۶۱

صفات خداوند متعال | ۶۹

عدل الهی | ۷۰

پیامبر

مقدمه‌ای دربارهٔ پدیدهٔ پیامبری | ۷۵

اثبات پیامبری حضرت محمد ﷺ | ۷۹

نقش عوامل محسوس در تحقق رسالت | ۹۲

پیام

مقدمه | ۹۷

ویژگی‌های پیام اسلامی | ۹۹

نمایهٔ آیات | ۱۰۵

کتابنامه | ۱۱۱

مقدمه پژوهشگاه

بالندگی است اسلام همواره مرهون تلاش‌های عالمان آگاه و زمان‌شناس بوده است. در این میان نقش آنان در دوران سیاه استعمار و استبداد اهمیت ویژه‌ای دارد، چراکه سال‌ها ستم و تبلیغات سوء استکبار موجب شده بود که بسیاری از فرزندان امت، باور خود به قدرت دینشان را از دست بدهند یا نمی‌توانستند تصور کنند که اسلام واقعاً چگونه می‌تواند پس از این همه تحول تمدنی و دگرگونی ابزارها و پیشرفت علم، زندگی آن‌ها را سامان دهد. اینجا بود که بزرگ‌مردانی در میدان اندیشه به پا خاستند و در نبرد نظری و فکری با دشمنان امت اسلام، از مرزهای دین‌پاسداری کردند و با هوشیاری تمام به شناساندن مکتب اسلام و دفاع از تمامیت آن برآمدند. یکی از برجسته‌ترین چهره‌های معاصر در این عرصه، شهید والامقام آیت‌الله سید محمدباقر صدر بود که در نهضت فکری نوین اسلام نقشی بی‌بدیل ایفا کرد و توانست با آثار و افکار نوآورانه، عمیق و همه‌جانبه‌اش راه امت اسلامی را به سوی نهضت فکری فراگیر اسلامی هموار کند.

شهید سید محمد باقر صدر با برخورداری از نبوغی کم نظیر و به برکت تلاش های علمی خستگی ناپذیر و با احاطه بر ساحت گسترده معارف دینی، اندیشه اسلامی را با روشی نو ارائه کرد و پرسش های انسان معاصر را بر اساس مبانی اسلام پاسخ داد. او مکتب اسلام را با مکتب ها و اندیشه های تمدن مادی مدرن مقایسه کرد و با نقد دقیق و عمیق این مکتب ها، قدرت اسلام را برای سامان دهی همه ابعاد زندگی انسان به ظهور رساند و نشان داد که تنها اسلام است که می تواند زندگی معادتمند دنیوی و اخروی انسان را تأمین کند.

هرچند چشم شب پرست استکبار نتوانست مدت زیادی درخشش شهید صدر را تحمل کند و او تنها پس از ۴۶ سال زندگی در میان امت اسلامی به دست مستمکاران رژیم بعث عراق به شهادت رسید، اما در همین مدت کوتاه انبیهی از آثار کم نظیر را به جا گذاشت که نه تنها در دوران حیاتش گنجینه فکری گران بهایی بود که نقش مهمی در پیشرفت نهضت امت اسلامی داشت، بلکه هنوز هم به رغم گذشت چند دهه از شهادت او، همچنان تازه و راه گشاست و دست نیاز اندیشمندان و پژوهشگران به سوی آن دراز است.

از این رو و با توجه به اینکه همچنان مراکز علمی و پژوهشی از فکر و دانش او الهام می گیرند و ساحت اندیشه به آثار علمی و نوآوری های وی در همه عرصه های تحقیقی، محتاج است، پژوهشگاه تخصصی شهید صدر وظیفه خود دید که در اولین اقدام به شکلی در خور به احیای میراث علمی و فکری وی پردازد. بنابراین با تحقیق دوباره آثار چاپ شده و افزودن آثار به چاپ نرسیده، مجموعه آثار شهید صدر را در ۲۱ جلد و با عنوان موسوعة الإمام الشهيد السيد محمد باقر الصدر به چاپ رساند. سپس در گام بعد ترجمه این آثار به زبان های زنده را در دستور کار خود قرار داد. در این میان بی شک زبان فارسی از

اولویت ویژه‌ای برخوردار بود. هرچند پیش از این برخی از کتاب‌های استاد شهید به زبان فارسی ترجمه و منتشر شده بود - که باید از همه مترجمان عالی‌قدری که در این زمینه تلاش‌های ارزشمندی کردند تشکر و قدردانی کرد - اما بیشترین آثار ویژگی‌های مطلوب ترجمه امانت‌دار و گویا و رسا را نداشتند؛ افزون‌براین، همین ترجمه‌ها نیز در بسیاری از مراکز فرهنگی و علمی در دسترس علاقه‌مندان نبود. از این رو پژوهشگاه بر آن شد که تألیفات شهید صدر را - به استثنای تألیفات تخصصی حوزوی - به شیوه‌ای صحیح و توسط گروهی از مترجمان زبده به زبان فارسی برگردانده و در اختیار اهل فضل و علم قرار دهد. در این ترجمه‌ها سعی وافر بر آن بوده است که امانت و دقت در نقل آراء و اندک‌ها به خوبی رعایت شود؛ علاوه بر آن، گویایی و شیوایی آن‌ها نیز در حد مطلوب فراهم باشد. پس از پایان کار ترجمه، تطبیق ترجمه با متن عربی و ویرایش‌های محتوایی و صورتی با دقت تمام انجام گرفت. همچنین منابع یا توضیحاتی توسط گروه تحقیق به متن افزوده شد. افزوده‌های نویسنده یا مترجم در پاورقی، با درج عنوان مشخص شده و توضیحات و منابع افزوده شده از سوی گروه تحقیق پژوهشگاه بدون عنوان آمده است تا مطالب از یکدیگر متمایز باشد. البته از آنجا که عمده عنوان‌های موجود در بخش‌ها از سوی گروه تحقیق به متن اضافه شده، برای حفظ یکدستی متن از کروشه استفاده نشده است.

شایان ذکر است که فرآیند تحقیق و پژوهش در آثار استاد شهید آیت‌الله سید محمد باقر صدر و به‌سازی ترجمه‌های این آثار همچنان ادامه دارد و از این رو گروه تحقیق پژوهشگاه از نظرات پژوهشگران گرامی و خوانندگان محترم در این راستا استقبال می‌کند.

کتاب اعتقاد ما

کتابی که اکنون پیش روی خواننده گرامی قرار دارد، مقدمه‌ای اعتقادی است که استاد شهید آیت الله سید محمدباقر صدر برای رساله عملیه خود با نام الفتاوی الواضحة نگاشته بود. رساله عملیه شهید صدر در رمضان المبارک ۱۳۹۶ ق (شهریور ۱۳۵۵ ش) به چاپ رسید. پیش از آن نیز وی در پاسخ به مراجعات بسیار مقلدانش، فتاوی خود را در قالب حاشیه بر منهاج الصالحین به چاپ رساند. البته خود این حاشیه نیز سال‌ها پیش از چاپ رسمی و به علت شدت استقبال علاقه‌مندان، به صورت دست‌نویس تکثیر می‌شد و به فروش می‌رسید. شهید صدر به حفظ یکپارچگی و قدرت مرجعیت اعلی در عراق که مرحوم آیت الله العظمی سید ابوالقاسم خویی عهده‌دار آن بود، اهتمام فراوان داشت و اجازه نمی‌داد که آن حاشیه به شکل رسمی چاپ شود؛ تا اینکه افزایش درخواست‌کنندگان رساله و تغییر شرایط اجتماعی و سیاسی عراق وی را به انتشار رسمی حاشیه و سپس رساله عملیه مجبور کرد.

براین اساس او به هدف ارائه احکام اسلامی به مسلمان معاصرو با تلاش برای ارائه شیوه‌ای جدید و به روز در عرضه شریعت اسلامی الفتاوی الواضحة را به رشته تحریر درآورد. پس از چاپ اول رساله و استقبال بی‌نظیر از آن، شماری از بزرگان و طلاب حوزه و نیز عموم مؤمنان از شهید صدر درخواست کردند که او به تأسی از پیشینیان، مقدمه‌ای در اثبات اصول عقاید نوشته و در چاپ جدید رساله به آن بیفزاید. او این درخواست را پذیرفت و برای چاپ جدید، مقدمه‌ای با نام موجز فی اصول الدین و در سه فصل «المرسل»، «الرسول» و «الرسالة» نوشت.

استاد شهید آیت الله سید محمدباقر صدر در این مقدمه به تبیینی

استدلالی از اصول عقاید شیعه پرداخته و در استدلال‌های خود به جای بهره‌گیری از روش‌های کلامی و فلسفی مرسوم، روش علمی رایج در علوم تجربی را به کار گرفته است. خود او در توضیح معنای دلیل علمی می‌نویسد: «دلیل علمی هر دلیلی است که بر حس و تجربه تکیه دارد و از روش استقرایی مبتنی بر حساب احتمالات پیروی می‌کند.» شهید صدر در فصل اثبات وجود خداوند متعال از دلیل فلسفی نیز بهره می‌گیرد. این دلیل اوریشه در استدلال‌های دیرین فلسفی دارد، اما به شکلی کاملاً نوآورانه ارائه شده است. او با توجه به غلبه اندیشه مدرن و شیوه‌های پژوهشی آن بر ذهن فرهیختگان زمانه خود، در تطبیق‌های این دو استدلال از مثال‌هایی دقیق و روزآمد در علم جدید و فلسفه مدرن استفاده می‌کند و در عین حال تلاش می‌کند مطالب برای عموم خوانندگان مفید باشد.

وی پس از آخرین فصل مقدمه و در توضیح زمان نگارش کتاب

می‌نویسد:

کتاب الفتاوی الواضحة بیان اجتهادی احکام شریعت اسلام است که خاتم پیامبران صلی الله علیه و آله آن را آورده است. نگارش این متن مختصر درباره اصول دین را در روز ۲۷ ذوالحجه ۱۳۹۶ ق آغاز کردم و در عصر روز ۱۰ محرم الحرام ۱۳۹۷ ق به پایان رساندم و در حالی از نوشتن آخرین سطرها فراغت می‌یابم که درد، قلبم را می‌فشرد و نفسم را به شماره می‌اندازد. امروز عاشورا و یادروز شهادت قهرمان جاوید اسلام، امام حسین بن علی علیه السلام است که برای پایداری بر خط پیام‌ده و پیامبر و پیام، خون گرانبهایش را داد. او برای حفظ این پیام و برپاداشتن معیارهای آن و نیز دفاع از

ستمیدگان و کاستن از رنج رنج‌دیدگان روی زمین،
 با شجاعتی بی‌نظیر، جان خود و همه عزیزانش را داد.
 او و فرزندان و یاران برگزیده‌اش برای دفاع از اسلام و
 مسلمانان در هر مکان و زمان و نیز دفاع از امتی کشته
 شدند که طاغوت‌ها می‌خواستند اراده‌اش را بستانند
 و وجدان انقلابی‌اش را بمیرانند و او را نسبت به
 وجود خودش بی‌تفاوت کنند. سالار شهیدان با خون
 خروش، وجدان امت و با پایداری خویش، اراده امت و
 با فاجعه کربلا احساس بزرگ امت را به حرکت درآورد.
 ای سرورم، ای ابا عبدالله، ثواب این مقدمه را به تو هدیه
 می‌کنم که با حسن پاکت، همه این کاخ‌های بلند مرتبه
 فکری را حفظ کردی و باندای انقلابی‌ات، این پیام را
 از دل تاریخ، سالم و معطر به خون خود و فرزندان پاکت
 به ما رساندی.

این مقدمه پس از انتشار بارها به شکل مستقل و با نام‌های مختلف
 به چاپ رسید و به زبان‌های گوناگون ترجمه شد. همچنین استاد
 شهید آیت‌الله سید محمد باقر صدر در صدد آن بود که این مقدمه را در
 قالب کتابی مستقل و با تبیین و تفصیل بیشتر به رشته تحریر درآورد
 که اوضاع سیاسی و فشارهای حکومت بعثی عراق مانع از تحقق این
 مهم شد.

شایان ذکر است که بخش بسیاری از توضیحات مربوط به مسائل
 حساب احتمالات در کتاب الأسس المنطقية للإستقراء آمده است و
 درک دقیق تر مسائل مربوط به استدلال‌های علمی، مبتنی بر یادگیری
 آن مباحث است. همچنین درباره اطلاعات علمی موجود در متن
 شهید صدر باید توجه داشت که این اطلاعات مربوط به حدود ۵ دهه

پیش از این است و چه بسا در برخی از جزئیات تغییراتی در دیدگاه دانشمندان ایجاد شده باشد. در هر حال به دلیل جلوگیری از تفصیل در کتاب که برخلاف هدف نویسنده از نگارش آن بوده است، تا حد ممکن از هرگونه شرح و توضیح پرهیز شده است و تنها در مواردی که ترجمه اقتضا داشته، توضیحاتی از سوی گروه ترجمه افزوده شده است. از این رو پاورقی‌های افزوده شده توسط گروه ترجمه با ذکر عنوان «ترجم» از پاورقی‌های نویسنده متمایز شده است.

در هر حال مجموعه ویژگی‌های این کتاب و نویسنده آن سبب می‌شود که اعتقاد ما کتابی منحصر به فرد باشد که خواندن و دقت در ظرات‌های آن برای عموم اهل مطالعه و به ویژه متخصصان علوم اسلامی راه، دمای فزاینده‌ای به ارمغان بیاورد.

امیدواریم خداوند متعال این تلاش را قبول فرماید و همه دست‌اندرکاران را با پاداش کریمانه‌اش بنوازد، که او شنوا و اجابتگر است.

پژوهشگاه تخصصی شهید صدر

مقدمه نویسنده

برخی از علمای بزرگ و بسیاری از طلاب و مؤمنان از من خواسته‌اند در زمینه‌ای که روز به روز اهمیت آن افزوده می‌شود، به علمای گذشته اقتدا کرده و از روش نیکوی آنان پیروی کنم. علمای گذشته معمولاً همراه با رساله عملیه خود یا در ابتدای آن، مقدمه‌ای مختصر یا مفصل برای اثبات وجود آفریدگار و اصول بنیادی دین می‌نوشتند؛ زیرا رساله عملیه، بیانی اجتهادی از احکام شریعت اسلامی است - که خداوند متعال از سر رحمت بر جهان‌ها و جهانیان، خاتم پیامبران را مأمور آوردن آن کرد - و این بیان، از اساس، بر پذیرش اصول بنیادی دین و تسلیم در برابر آن‌ها مبتنی است. پس، ایمان به خدای پیام‌ده و پیامبر و خود پیام، اساس محتوای هر رساله عملیه و دلیل نیازمندی به آن است.

من احساس کردم که این کار مایه خشنودی خداوند متعال و برطرف‌کننده نیازی مهم و ضروری است. از این رو درخواست آن‌ها را پذیرفتم؛ اما با این پرسش روبه‌رو شدم: به چه شیوه‌ای این مقدمه را بنویسم؟ آیا تلاش کنم این مقدمه از نظر سادگی و روشنی، هم سطح

الفتاوی الواضحة^۱ باشد تا هرکس احکام شرعی مطرح شده در فتوایهای کتاب را می فهمد، مطالب این مقدمه را هم به همان راحتی بفهمد؟ پس از بررسی، دریافتیم این مقدمه اعتقادی با الفتاوی الواضحة تفاوت بنیادی دارد: الفتاوی الواضحة فقط عرضه احکام و نتایج اجتهاد و استنباط است؛ بدون اینکه استدلال و بررسی و نقدی در آن باشد. اما در این مقدمه، فقط بیان نتیجه بحث ها و بررسی ها کافی نیست و محتوا باید همراه با استدلال و اقامه برهان باشد؛ زیرا شرعاً در اصول دین قانع شدن لازم است. همچنین هدف از نوشتن چنین مقدمه ای، استحکام بخشیدن به ارکان و اصول دین است و این استحکام فقط با استدلال و اقامه برهان به دست می آید؛ البته، استدلال نیز درجاتی دارد و هر درجه از استدلال، حتی ساده ترین و بدیهی ترین آن، به طور کامل قانع کننده است.

اگر انسان، وجدانی آزاد و ربانی داشت، ساده ترین گونه های استدلال بر اثبات وجود آفریدگار حکیم هم برای ایمان آوردن او کافی بود: «أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ»^۲ یا از هیچ آفریده شده اند یا خود، آفریدگار خویش اند؟! اما از دوران پیش تاکنون، اندیشه مدرن، مانع شده است وجدان بشر، آزاد و بی آلتی بماند. به همین علت، استدلال برای کسی که با اندیشه مدرن و شیوه های پژوهشی آن آشناست، باید عمیق تر باشد و به اشکال هایی پاسخ دهد که استدلال های ساده و بدیهی پاسخ گویی به آن ها را بر عهده وجدان آزاد بشر می گذاشتند. بنابراین، دو گزینه پیش رو داشتیم: گزینه اول اینکه برای کسانی بنویسم که همچنان وجدانی آزاد و دور از فضای اندیشه مدرن دارند و در نوشتن متن به استدلالی ساده بسنده کنم. چنین

۱. الفتاوی الواضحة (فتوای روشن) رساله عملیه شهید صدر است که آن را به شیوه ای نوبه

رشته تحریر درآورد. مترجم

۲. طور ۳۵.

متنی برای بیشتر خوانندگان الفتاوی الواضحة فهمیدنی بود. گزینه دوم اینکه برای کسانی بنویسم که با اندیشه مدرن ارتباط داشته‌اند یا در چهارچوب آن تحصیل کرده‌اند و کم‌وبیش، با دیدگاه‌های آن درباره الهیات آشنا هستند.

گزینه دوم را شایسته‌تر دیدم و همین روش را برگزیدم؛ ولی در مجموع، تلاش کردم به گونه‌ای بنویسم که مطالب برای تحصیل کرده‌های عادی در دانشگاه یا حوزه واضح باشد. همچنین تا حد امکان، از به‌کاربردن زبان ریاضیات و اصطلاحات دشوار آن پرهیز کردم و بحث‌های سخت و پیچیده را فرو گذاشتم. البته کوشیدم هم‌زمان حق خواننده ژرف بین‌تراسم رعایت کرده و بعضی از نکات عمیق‌تر را به‌ایجاز مطرح کنم و برای بحث‌های گسترده‌تر، به دیگر کتاب‌هایم، مانند *الأسس المنطقية للاستقراء* (مبانی منطقی استقراء) ارجاع دهم. در عین حال، خواننده‌ای که در سطح پایین‌تری قرار دارد نیز می‌تواند از بخش‌های گوناگون این مقدمه، توشه فحری و واضحی بردارد و استدلالی قانع‌کننده به دست آورد. برای مثال، گام نخست ز دلیل علمی استقرایی برای اثبات وجود آفریدگار،^۱ به گونه‌ای است که می‌توان آن را به‌تنهایی، برای سطح عمومی، کافی و روشن دانست.

در این نوشتار، ابتدا از «پیام‌ده» (خدا)، سپس از «پیام‌بر» و در پایان از «پیام» (دین اسلام) سخن می‌گوییم.

«وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ»^۲ (و توفیق من برای من نیست، مگر به لطف خدا. بر او توکل کردم و به سوی او بازمی‌گردم).

۱. این استدلال در ص ۳۱ تا ۵۱ از کتاب بیان شده است.

۲. هود، ۸۸.